

וודאי, ההערות שהערתי לעיל הן בחינת זוטות כלפי ערכו הרב של "ספר הישוב" והמרץ והכשרון שהשקיעו בו כל השותפים לו, איש איש במקצועו. אולם דווקא חשיבותו של המפעל היא התובעת, שליקויים כאלה לא יפגמוהו ולא יכערוהו, ויושם נא לב לכך בכרכים שיבואו.

ובטוחני שיותר משישמחו על הספר בעלי-המקצוע, היינו חוקרי היישוב ותולדות עמנו, המצויים אצל המקורות המוכנסים בספר הזה — ישמחו עליו כל העוסקים בשאר ענפיה של חכמת ישראל, או בספרות שמקום גידולה בא"י, וכן המשכיל העברי בכלל, השואפים למצוא את כל הידיעות הנוגעות ליישוב יהודי או למקום מן מקומות הארץ מקובצות לאכסניה אחת, מבוארות ומלוות מראי מקומות על-ידי מומחים לאותה סוגיה.

מחקרים טופוגראפיים

מאת ב. מייזלר

א. מגבע עד באר שבע.

במלכ"ב כ"ג, ח' מסופר על המלך יאשיהו לאמר: ויבא את-כל-הכהנים מערי יהודה ויטמא את הבמות אשר קטרו-שמה הכהנים מגבע עד-באר שבע... ברור למדי, כי גבע ובאר-שבע מציינות במקור הזה את שתי הנקודות הקיצוניות בגבולה הצפוני והדרומי של ארץ-יהודה. ונראה כי ביטוא זה מחקה את הגדרת תחומי ארץ-ישראל כולה: מדרן ועד באר שבע, השגורה במקרא.

הדעה המקובלת היא, שהכתוב מתכוון לגבע (היום ג'בע) שממזרח לרמה (היום א-ראם) ומדרום-מערב למכמש, הידועה ממקורות המקרא כישוב חשוב במרכז נחלת בנימין, הלא היא גבע בנימין, שאסא (מל"א ט"ו כ"ב) בנאה מחדשו). לדעתי יש לדחות סברה זו מכמה טעמים.

באותו פרק עצמו (מלכ"ב כ"ג, ד', ט"ו) מסופר שבית-אל היתה בימיו של יאשיהו שייכת למלכות יהודה, ועובדה זו מתאשרת במקורות אחרים במקרא (מל"א י"ג, ב', וכו'). והרי בית-אל נמצאת צפונה הרבה יותר מגבע בנימין, בגבול אפרים ובנימין.

מן הראוי להזכיר גם זאת, כי בימי חורבן הבית הראשון היו רמה ומצפה (בוודאי תל-אנצבה) ערים במלכות יהודה. כמו כן יש לציין, שכבר בימי חזקיהו — לפני שהחרב גבול יהודה לצד צפון — השתרעה ארץ-יהודה לפחות עד סביבות עפרה ובית-אל, ואילו עית היא העי, מכמש ומגרון (היום תל-מרים?), וכל שכן גבע, היו ישובים במלכות יהודה (ישע' י', כ"ח ואילך).

עלינו לחפש, איפוא, את גבע הנזכרת במלכ"ב כ"ג, ח' בשטח הנמצא צפונה הרבה יותר מסביבה זו הנזכרת בישעיהו.

הנחה זו מתאשרת אם נעיין גם בפסוק שבספר זכריה המדבר בגבע: יסוב כל-הארץ כערבה מגבע לרמון... (זכר' י"ד, י'). כמובן מתכוון הנביא לשתי הנקודות הקיצוניות בגבולה הצפונית והדרומית של ארץ-יהודה בזמנו, כלומר בתקופת הבית השני⁽²⁾. רמון הנזכרת בתעודה זו היא, בלי-ספק, עין-רמון בנגב⁽³⁾. את מקומה של גבע עלינו לקבוע איפוא בקצה הצפוני של יהודה. אין לחשוב כמובן על גבע בנימין, כי זו נזכרת יחד עם ערים שונות שמצפון לה כאחד יישובי העולים משבי הגולה (עזרה ב' = נחמ' ז', ו' ואילך), והם: מכמש, בארות, בית-אל והעי. לא כאן המקום לדון על שאלת זמנה של התעודה הזאת⁽⁴⁾, אבל קרוב לוודאי שהיא משקפת את המצב בתחילת שיבת ציון. דעה זו מתאשרת גם בזה, שבספר נחמיה נזכר פסוק המצפה (ג', ט"ו, י"ט), וברשימת עריהם של בני בנימין בפחות יהודה (נחמ' י"א, ל"א ואילך) נכללו השמות הידועים מרשימת העולים בתוספת מקומות אחדים, כגון חצור, שהיא — אולי — בעל חצור (שמו"ב י"ג, כ"ג), היום אל-עצור ברכס ההרים הגבוה ג'בל-אל-עצור⁽⁵⁾.

ראייה נוספת להתפשטות ארץ-יהודה לצד צפון בתקופה הפרסית משמשת העובדה, שאחד השערים בירושלים, שממנו הובילה הדרך הראשית צפונה לארץ-שומרון, נקרא בספר נחמיה שער הישנה (נחמ' ג', ב'; י"ב, ל"ט). הכוונה היא בלי ספק לשער, שנקרא על שם העיר ישנה אשר בגבול יהודה ושומרון⁽⁶⁾, היום ברג-אל-אסאנה⁽⁷⁾, סמוך לק"מ 34 בכביש ירושלים—שכם.

(2) השאלה הכרונולוגית מסובכת מאד. מ. צ. סגל, תרביץ ז' (תרצ"ו), ע"ע 247 ואילך, שקבע את זכ' ט"י-ג בימי יאשיהו, מיהס את פרק י"ד לזמן הרבה יותר מאוחר.

(3) המקום נקרא עין רמון ביהוש' י"ט י"ז; נחמ' י"א כ"ט, ובהיא"ד ד' ל"ב; ביהוש' ט"ו, ל"ב; עין ורמון; היום: ח'רבת-אס-א-רמאמין, 12 ק"מ דרומה-מזרחה לא-טא-ארהיה. ר' Abel, *ibid.*, p. 318, וש. קליין, ארץ יהודה, ע' 24.

(4) על השאלה הזאת ראה בפרוטרוט — Kittel, *Geschichte* III-2, Ss. 319 ff.; — H. H. Schäfer, *Esra der Schreiber* (1930), Ss. 5 ff.; W. F. Albright, *Arch. of Pal. and the Bible*, pp. 172 foll. חושב, שזוהי רשימת המשפחות שנשארו בארץ אחר חורבן הבית הראשון.

(5) הר חצור נזכר גם בחשמונאים א' ט, ט"ו Αζώρου ὄρους במקום Αζώτου ὄρους לפי (Abel, *RB* 1924, pp. 385 foll.). — סברחו של אלט (PJB 24 [1928], Ss. 12 foll.) שבעל-החצר = חצור מזוהית עם ח'רבת חצור או עם נבי-סמואיל, אינה מתקבלת על הדעת, כי בשמו"ב י"ג, כ"ג נאמר בפרוש: בבעל חצור אשר עם אפרים. אגב, במפת שונות מסומן שיא ההר כתל-עצור.

(6) על שער הישנה ראה K. Galling, *Biblisches Reallexikon* (1937), Sp. 304 (7) Albright, *BASOR* No. 9, pp. 7 foll. — מן הראוי לציין, כי גם בתקופתם של ירבעם ואביה הגיע גבול יהודה עד מצפון לישנה: ...וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים, את בית-אל ואת בנותיה ואת ישנה ואת בנותיה ואת עפרון (= עפרה) ובנותיה (דבהי"ב י"ד, י"ט; והשוה יוספוס, קדמוניות היהודים ח', 11, 3).

לאור העובדות האלה עלינו לחפש את גבע בסביבות ישנה, או ביתר דיוק מצפון או ממערב למקום הזה, בקו הגבול הטבעי המבדיל בין ארץ-יהודה ובין ארץ-שומרון.

ואכן, באונומאסטיקון של אבסביוס 2,74 נזכר ישוב אחד בשם $\Gamma\eta\beta\alpha$ = גבע, במרחק 5 מילים צפונה לגופנה, בדרך ירושלים — ניאפוליס (שכם). אמנם, אבסביוס מזהה בטעות את גבע זו עם גבים שבישע' י, ל"א, אבל ברור למדי, כי בזמנו היה ידוע מקום בשם גבע, שנמצא מצפון לישנה. וכבר הוכיחו החוקרים, שגבע זו של אבסביוס אינה אלא א-תל, שטח חורבות על גבעה המתרוממת לגובה של 100 מ' מעל ואדי-ג'יב (8) ושולטת על הדרך הראשית ירושלים — שכם (9).

א. אלט בדק את התל ומצא עליו שרידי רצפות פסיפס וחרסים מהתקופה הרומאית — הביזנטית וכן חרסים מהתקופה היהודית שקדמה לתקופה ההלניסטית (10), כלומר מתקופת הברזל השניה (והשלישית?). אלט מתאר את א-תל כמקום-ישוב עתיק, שנושב כבר בתקופת הבית הראשון ומתפלג על שאין בידינו ידיעות ספרותיות על גבע זו נוסף על הידיעה שנשתמרה באונומאסטיקון (11). ברור למדי שהעובדות הטופוגראפיות והארכיאולוגיות מאפשרות לנו לקבוע את מקומה של גבע הנזכרת במלכ"ב כ"ג, ח' ובזכר' י"ד, י' בא-תל. בסוף תקופת הבית הראשון היתה גבע זו, שמצפון לישנה, גבולה הצפוני של מלכות יהודה, ואילו בתקופה הפרסית היו שתייהן, ישנה וגבע, נקודות-גבול בין פחוות שומרון ובין פחוות יהודה. ויתכן, כי ציון גבולותיה של ארץ-יהודה מגבע עד באר-שבע כבר נקבע בתקופת קדומה יותר, היינו בתקופת התפרדות המלוכה הישראלית-היהודית (ראה לעיל, הערה 6).

מן הראוי להזכיר עוד, כי גם בתקופת שלטון הרומאים עבר הגבול בין יהודה ובין שומרון בקו ישנה — גבע — חנות ברקאי (= כבר ברקאי, היום ח'רבת-ברקית) (12), ובצדק מדגיש קליין, ש"קו הגבול הזה היה מתאים מבחינת-מה גם לקו הטבעי" (13).

הערה נוספת: לפי דהיא"א ז'. כ"ה השתרע שטח "אחוזתם ומשבותם" של בני אפרים עד עיה (=עית, העי). ידיעה זו מתאימה לישע' י, כ"ח ויש להניח שהיא לקוחה מרשימות היחס מימי ירבעם השני ויורשיו.

(8) על ואדי-ג'יב ר' G. Dalman, *PJB* 9(1913), S. 40

(9) ר' M. Avi-Yonah, *Map of Roman* וכן Abel, *ibid.*, p. 329

*Palestine*², p. 9.

(10) ר' A. Alt, *PJB* 23 (1927), S. 50

(11) אלט כתב בין השאר: "es ist wohl nur eine Folge der Spärlichkeit unserer Überlieferung für dieses Gebiet, dass wir den Namen von Geba nirgends als bei Eusebius lesen".

(12) ר' Avi-Yonah, *ibid.*, p. 8

(13) קליין, ארץ יהודה, ע' 84.